

УДК 378.14:81'243

Н. В. ОСІПЧУК

ПРОБЛЕМАТИКА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ТЕХНІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтована доцільність іншомовного професійно-орієнтованого навчання у технічних вищих навчальних закладах. Аналізуються проблеми навчання іноземних мов у немовних вузах та шляхи їх вирішення. Вказані основні стадії формування комунікативних умінь студентів у вивченні іноземної мови.

Ключові слова: професійно-орієнтоване спілкування, комунікативна компетенція, «комунікативні» труднощі.

Н. В. ОСИПЧУК

ПРОБЛЕМАТИКА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ У ТЕХНИЧЕСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

У статье обоснована целесообразность иноязычного профессионально-ориентированного обучения в технических высших учебных заведениях. Анализируются проблемы обучения иностранных языков у неязыковых вузах и пути их решения. Указаны стадии формирования коммуникативных умений студентов в изучении иностранного языка.

Ключевые слова: профессионально-ориентированное общение, коммуникативная компетенция, «коммуникативные» трудности.

N. V. OSIPCHUK

THE PROBLEMS OF TEACHING THE FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article is devoted to the importance of foreign professionally oriented studying in higher technical educational establishments. The author analyses the problems of teaching foreign languages in technical higher schools and the ways of their solving.

Keywords: professionally oriented communication, communicative competence, «communicative» difficulties.

За останні роки суттєво змінилися методи і технології навчання та підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Це стосується, зокрема, сфери навчання іноземних мов. Проте, як зазначає В. М. Александров, за результатами опитування Міжнародної благодійної організації з удосконалення освіти в Україні (2004 р.). 70 % роботодавців вважають, що випускники технічних ВНЗ не вміють застосовувати іноземну мову для професійного спілкування, і лише 30 % роботодавців констатують достатній рівень володіння іноземною мовою своїх молодих працівників [1, с. 23]. Професійно-орієнтоване спілкування іноземною мовою сприяє розширенню наукових зв'язків, встановленню плідних професійних контактів та обміну інформацією, гідному представленню світовій громадськості досягнень України в галузі науки й техніки загалом. У своїй професійній діяльності майбутній спеціаліст повинен активно співпрацювати із зарубіжними партнерами, представниками різних культур, уміти здобувати інформацію про новітні науково-технічні досягнення у своїй виробничій сфері, використовуючи при цьому іншомовні джерела інформації.

Навчання іноземних мов передбачає формування у тих, хто навчається, комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Це передбачає досягнення такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування усною (говоріння, аудіювання) та письмовою (читання,

письмо) формами у межах визначених комунікативних сфер, тематики ситуативного мовлення та на основі вивченого мовного і мовленнєвого матеріалу.

Отже, основною метою вищої технічної освіти повинна стати іншомовна професійно-орієнтована підготовка студентів. Одним із шляхів поліпшення професійної підготовки студентів у вивченні спеціальних дисциплін є співвіднесення мети і змісту навчально-пізнавальної діяльності з майбутньою професійною діяльністю.

Питання теорії і практики комунікативного спілкування іноземними мовами в школі та вузі присвячені публікації: А. Алхазішвілі, І. Бім, Г. Китайгородської, В. Коростелевої, В. Костомарової, В. Кузовлева, А. Маркової, Є. Пасова, Г. Рогової, В. Скалкіна, Т. Серової, А. Стояновського і ін..

Проблема формування комунікативної компетенції, рівень розвитку якої дозволяє використовувати іноземну мову у професійній діяльності і для самоосвіти, розроблялась у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців Ф. Бацевича, О. Бондаревської, В. Звєгінцева, І. Зимньої, Л. Мітіної, А. Михальської, А.А.Реана, О. Хуторського, М. Шиловой та іншими.

Навчання професійно-орієнтованому іншомовному спілкуванню із урахуванням всієї сукупності характеристик, які визначають конкретну спеціальність, набуло особливої актуальності за останнє десятиріччя і стало предметом досліджень багатьох авторів (М. Багдасарян, Л. Богатикова, А. Гайсіна, Л. Девіна, І. Колесникова, Є. Комарова, М. Кочнева, Т. Кучма, О. Маслико, А. Оперенко, Т. Полякова, І. Самойлюкевич, В. Селезньова, Н. Соловійова, Е. Тарасова, В. Томілова, Л. Шилакті ін.). Дослідження з методики навчання іноземних мов для професійного спілкування фахівців з технічних спеціальностей проводили: В. Александров, І. Гришина, І. Дроздова, Г. Ємельянова, О. Тарнопольський, Н. Тоцька, І. Чірва та інші науковці.

Метою статті є намір висвітлити деякі питання цієї проблеми, аналізуючи проблематику навчання іноземних мов у технічних ВНЗ України.

Підвищення ефективності навчання іноземних мов студентів вимагає від кафедр іноземних мов особливих зусиль, які спрямовуються на усунення негативних факторів. Одним із таких факторів, на нашу думку, є низька комунікативна культура студентів. На жаль, розвитку комунікативної культури особистості у вітчизняній вищій професійній освіті приділяється недостатньо уваги. Ця проблема особливо актуальна для немовних вузів, де суттєво обмежено вивчення дисциплін, які формують комунікативну компетентність. До таких відносяться передусім дисципліни гуманітарного циклу. Тому гуманізація вищої освіти здійснюється насамперед по лінії гуманітаризації, тобто введення у навчальні плани гуманітарних дисциплін, покликаних формувати комунікативну культуру майбутніх спеціалістів.

Іншою важливою проблемою навчання іноземних мов у немовних вузах є низький рівень інтенсивності практичних занять і недостатньо активне або й нульове включення у роботу кожного студента в групі. Це зумовлено недостатньою кількістю часу на активне тренування і практику студента в аудиторії. До нині у деяких вузах заняття з іноземної мови будуються переважно на почерговій роботі викладача з окремими студентами при відносній пасивності групи загалом.

Одним із шляхів поліпшення професійної підготовки студентів у вивченні спеціальних дисциплін є співвіднесення мети і змісту навчально-пізнавальної діяльності з майбутньою професійною діяльністю, тобто вона повинна бути максимально наближена до професійної діяльності. Це – важлива умова формування професійних умінь і навичок: добір відповідних форм, методів, засобів, змісту професійно зорієнтованої навчальної діяльності, моделювання ситуацій психолого-педагогічної взаємодії, характерних для майбутньої професії [7, с. 132].

У практиці ж навчання іноземної мови у негуманітарних ВНЗ часто спостерігається розрив між змістом професійного навчання та основними характеристиками навчання іноземної мови. Насамперед це виявляється в тому, що професійне навчання, представлене сукупністю спеціальних навчальних предметів, відірване від практики навчання іншомовної діяльності й розвитку кола «мовних» інтересів, об'єктивно пов'язаних з необхідністю вивчення певного базового, професійного предмета. Утім, навчання іноземної мови стоїть часто осторонь від навчально-професійної діяльності студента. Дехто з викладачів обстоює принципи формування інтересу до іноземної мови на основі «чистого», тобто вільного від характеру професійної орієнтації, навчання

мови. Включення ж текстів на професійну тематику, згідно з програмою навчання іноземних мов у ВНЗ негуманітарного спрямування, є лише зовнішньою реалізацією принципу зв'язку мовного і професійного навчання. Результат подібного розриву – те, що оволодіння іноземною мовою недостатньо вмотивована. У переважній більшості студентів не виникає, як правило, стійкого інтересу до іноземної мови як до навчального предмета.

Все це дозволяє стверджувати, про те, що рівень підготовки майбутніх фахівців до використання іноземної мови у вирішенні завдань професійної діяльності дуже низький. Хоча останнім часом спостерігається зростання інтересу студентів до вивчення іноземної мови, усвідомлення ними ролі іншомовного спілкування для досягнення успіху в своїй професійній діяльності. Рівень же використання іншомовної лексики в комунікативно-професійних ситуаціях у випускників вищої школи залишається невисоким і не задовольняє тих вимог, які висуваються до них у зв'язку з розширенням міжнародних відносин. Згідно зі стандартом вищої професійної освіти, випускник вузу повинен відповідати наступним вимогам рівня володіння іноземною мовою: вміти вести бесіду, діалог іноземною мовою загального характеру, користуватися правилами мовного етикету; володіти лексичним мінімумом однієї іноземної мови (1200–2000 лексичних одиниць, тобто слів і словосполучень, що найбільш вживаються і – мають найбільшу семантичну цінність) і граматичним мінімумом, який включає в себе граматичні структури, необхідні для вивчення усних та письмових форм спілкування; вміти створювати тексти іноземною мовою; вміти розуміти тексти на слух; вміти читати літературу зі спеціальності без словника з метою пошуку інформації, перекладати тексти зі словником, складати анотації, реферати, ділові листи; готовий продовжити навчання і вести професійну діяльність в іншомовному середовищі в умовах розвитку науки і соціальної політики, що постійно змінюється, до переоцінки накопиченого досвіду, аналізу своїх здібностей; вміти формувати здібності до продовження і здійснення професійної діяльності в іншомовній країні [4, с. 28].

Практичне вміння випускників немовних вузів, на жаль, обмежується читанням і перекладом текстів зі спеціальності і виконанням деяких лексичних і граматичних вправ на основі текстів. Мало хто із студентів вміє ефективно спілкуватися іноземною мовою навіть в межах побутової тематики.

Головним завданням викладача вузу є забезпечення професійної комунікативної спрямованості змісту навчання іноземній мові з урахуванням реальних вимог до іншомовної підготовки майбутніх спеціалістів. Ця тенденція є відображенням глобальних процесів розвитку освіти, передусім компетентнісного підходу, що ґрунтується на наступному положенні: «В динамічних соціально-професійних умовах все більше вимагається не освіченість (компетентність) як така, а здатність спеціаліста реалізувати її у конкретній практичній діяльності (компетенція)» [3, с. 53–54]. Отже, основною метою вузівського курсу іноземної мови є формування комунікативної компетенції, рівень розвитку якої дозволяє використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти.

Формування комунікативних умінь проходить кілька стадій: засвоєння, автоматизація їх застосування, розвиток «імпровізованого» спілкування, перенесення умінь з однієї ситуації в іншу.

Сучасна педагогічна наука розглядає спілкування як атрибут будь-якої діяльності (навчально-пізнавальної, ігрової, трудової) тих, хто навчається, і як самостійний вид діяльності. Із цієї позиції вся прикладна педагогіка може розглядатися через призму спілкування, оскільки практично всі складові процесу виховання і навчання пов'язані із спілкуванням. Таким чином, категорія «спілкування» співвідноситься з категоріями «особистість», «виховання», «освіта», «навчання», «діяльність», «відносини» та «колектив».

Спілкування як вид комунікації – дуже широке поняття, яке означає складний процес і є багатостороннім феноменом. Під комунікацією в загальному змісті розуміється взаємодія (зв'язок) двох систем, в процесі якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе інформацію. Комунікація можлива між технічними системами, людиною і машиною, людиною та іншими людьми. Останній вид комунікації і може бути визначений як спілкування.

У науці досі немає єдності в тлумаченні форм, механізмів і сутності поняття «спілкування». Глобально під спілкуванням розуміється «усвідомлений і не усвідомлений вербальний зв'язок, передання і прийняття інформації» (І. Зімняя). Дослідники інтерпретують цей процес по-різному, створюють різні моделі спілкування і пропонують різні підходи до його вивчення: діяльнісний (Л. Виготський, І. Зімняя, О. Леонтьєв, Г. Щедровицький), соціально-психологічний (Б. Паригін), комунікативно-інформаційний (Д. Берло, Г. Гебнер, Ю. Шерковін) та ін.

У процесі навчання іноземній мові спілкування виступає у трьох іпостасях: як мета навчання, як засіб досягнення цієї мети і як загальнопедагогічна категорія, що забезпечує формування того, хто навчається, як особистості і як члена суспільства [5, с. 96]. Згідно з В. Бліновим, суть навчання іноземній мові – це відтворення соціально зумовленого мовленнєвого досвіду у системі «рідна – нерідна мова» через діяльність викладання і навчання [2, с. 58–62].

Постановка завдання навчання іншомовному спілкуванню в умовах нелінгвістичного вузу часто викликає скептичне ставлення у зв'язку з дуже обмеженою кількістю навчальних годин. Крім того, в немовних вузах, де іноземна мова є «непрофільною дисципліною», спочатку спостерігається низький рівень мотивації її вивчення. Дуже часто студенти фактично ігнорують заняття з іноземної мови чи займають на них пасивну позицію. Причин цьому декілька, але головна з них – традиційні методи навчання, які перешкоджають розвитку мотивів навчання студента. Комунікативна взаємодія викладача і студентів або студентів між собою в традиційному навчанні іноземних мов часто позбавлена тих рис, які властиві реальній комунікації.

Визначимо наступні характеристики традиційного навчання:

- як правило, між викладачем і студентами відсутні будь-які взаємовідносини, крім офіційних, їх спілкування переважно формально-рольове, це спілкування «вчителя» і «учня», а не двох індивідуальностей;

- мотиву спілкування, як правило, не виникає, тобто, немає справжньої потреби дізнатися (вияснити, уточнити) невідомі факти чи події. Мова студентів виходить часто не із внутрішньої потреби до самовираження, а радше з потреби виконати розпорядження викладача (Є. І. Пассов), який займає у навчальній комунікації домінуючу позицію;

- оскільки немає взаємовідносин між викладачем і студентами як між індивідуальностями (особистостями), то, відповідно, немає і мети спілкування – змінити ці взаємовідносини. Залишається тільки регуляція рольових відносин «вчитель» – «учень», що часто призводить лише до «вияснення відносин» на основі навчання і дисципліни, та врешті-решт – до небажаного психологічного клімату у групі;

- не функціонують способи спілкування: немає інтеракції на основі будь-якої діяльності, крім навчальної; сприйняття людини людиною (перцепції), як правило, також немає, або воно часто отруєне «онтогоністичними»;

- відносинами «вчитель – учень»; нерідко не діє і інформаційний спосіб спілкування, оскільки студенти не обмінюються своїми реальними думками, ідеями, інтересами, почуттями. Перекази текстів, відомих всій групі, чи промовляння відірваних від ситуації, нікому не адресованих речень, що не мають ніякої інтонації, іноді перетворюють спілкування в деяке штучне заняття, продуктом якого є так зване навчальне мовлення. Справжній продукт спілкування – інтерпретація інформації – відсутній;

- змістом спілкування нерідко є лише навчальна діяльність в режимах «викладач – студент», «студент – студент», цього, чи недостатньо для існування справжнього особистісного спілкування, яке є засобом підтримання їх життєдіяльності як індивідуальностей [6, с. 20].

О. Самсонова вважає, що крім «комунікативних» труднощів, процесу масового навчання іноземних мов у негуманітарних вузах характерні певні особливості, які створюють об'єктивні перешкоди на шляху становлення реально комунікативного мовного навчання: 1) слабка мовна підготовка студентів як результат недосконалого шкільного навчання та орієнтації абітурієнтів переважно на негуманітарні дисципліни; 2) складність практичного володіння іноземною мовою в умовах обмеженої аудиторної роботи, штучно-навчальної подібності на іншомовне спілкування; 3) особлива складність формування мотивації пізнавальної діяльності, яка пояснюється тим, що основним джерелом мотивації при оволодінні іноземною мовою є спілкування нею, а при масовім навчанні в умовах відсутності мовного оточення потреба «природного» спілкування цією мовою зведена до мінімуму і недостатня для оволодіння нею; 4) деяка недооцінка важливості формування інтересу до навчальної дисципліни: неправомірний акцент на роль запам'ятовування у процесі навчання іноземних мов, протиріччя між рівнем загального розвитку тих, хто навчається, і змістом матеріалу, який вивчається, в поєднанні з одноманітною формою поведінки занять призводить до зниження інтересу до дисципліни; 5) часто існує недостатня сформованість умінь самостійної роботи і подальшої самоосвіти в сфері іноземної мови відповідно до професійних інтересів; 6) недостатність часу – сітки годин, які відводяться на іноземну мову і, як наслідок, стислість терміну вивчення; 7) перевищення на заняттях фронтальних форм роботи, діяльності «питання-відповідь» та перекладацької діяльності; 8) слабе

матеріальне забезпечення аудиторій, відсутність чи недостатність навчальної і методичної літератури; 9) недостатній рівень підготовки викладачів іноземної мови [6, с. 140–146].

Така іншомовна підготовка принципово не може враховувати конкретних потреб фахівців у професійно-орієнтованому спілкуванні іноземною мовою, що зумовлюються особливостями їхньої професійної діяльності на конкретному робочому місці.

Однак практична мета навчання іноземній мові у сучасних умовах технічних вузів може і повинна бути вирішена, хоча і на дуже обмеженому мовному і мовленнєвому матеріалі. Справа у тому, щоб ставлення до опанування цим матеріалом було не як до мети навчання, а як до засобу вирішення комунікативних завдань.

У зв'язку з цим перед викладачем іноземної мови вузу стоїть завдання створення умов іншомовного мовленнєвого спілкування, максимально наближених до природних умов професійної комунікації.

Отже, основною «комунікативною» проблемою випускників технічних ВНЗ є невміння повноцінно спілкуватися іноземною мовою в рамках професійної тематики. Тому одним із найважливіших напрямів сучасної прикладної педагогіки – удосконалення підготовки студентів до професійної комунікативної діяльності, як рідною, так і іноземною мовами. Реалізація цієї мети забезпечує широкі можливості для вирішення освітніх, виховних і розвиваючих завдань навчання. У немовних вузах ці завдання потрібно вирішити за «рекордно стислий термін» в умовах обмеженої кількості навчальних годин і далеко недосконалої комунікативної, а також іншомовної комунікативної підготовки студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров В. М. Методика інтенсивного навчання інженерів професійно-орієнтованої англійської мови: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / В. М. Александров. – Одеса, 2009.
2. Блинов В. М. Эффективность обучения / В. М. Блинов. – М.: Педагогика, 1976. – 192 с.
3. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
4. Кривченко Т. А. Коммуникативное развитие личности в системе непрерывного образования / Т. А. Кривченко. – М. 1999. – 49 с.
5. Мудрик А. В. Соотношение категории общение с другими педагогическими категориями / А. В. Мудрик // Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. – М.: НИИ ОПП АПН СССР, 1983.
6. Самсонова А. Б. Влияние контекстной деловой игры на мотивацию иноязычного профессионального общения: неязыковой вуз: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Алена Борисовна Самсонова. – М.; 2007. – 210 с.
7. Скалкин В. Л. Мотивационные аспекты профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам / В. Л. Скалкин. – Пермь, 1989. – 180 с.